

İlyas TEKİN*

GİRİŞ:

Recep ve **Şaban** ayı ile karşıladığımız **Ramazan** ayımız mübarek olsun. Ayların efendisi, on bir ayın sultanı mübarek **Ramazan** ayı, Kur'an-ı Kerimde ismi geçen tek aydır.¹ Bu ayda yapılan en önemli ibadet oruçtur. Bakara süresinin 183-187. âyeti kerimeleri "**Ramazan** ayı ile **oruç** ibadetinden bahs eder. Bunları daha önce yazdığımız için² bu yazımızda dinin ve bütün ibadetlerin asıl hedefi olan takva ve güzel ahlaktan bahs edeceğiz. Zira son deprem olayı da gösteriyor ki, insaf, vicdan ve güzel ahlaka çok ihtiyaç var.

Aslında milletimizin deprem nedeniyle gösterdiği yardımlaşma yarışı ve seferberliği takdir edilecek ve gurur duyulacak bir durumdur. Başka meziyetleri de vardır. Ancak kanunlara ve kurallara uyma, işini dürüst, düzgün ve kaliteli yapma konusunda aynı duyarlılığın gösterilmediği görülmektedir. İş kazaları, trafik kazaları, yangın, sel, deprem gibi afetlerde çok sayıda can kayıpları bu yüzdendir. Hâlbuki kurallara uyulsa, gerekli tedbirler alınsa, binalar sağlam yerlerde ve sağlam yapılsa, çok az zararla atlatabiliriz. Hatta bizim insanımız, mesela Avrupa ülkelerinde trafik kurallarına uyuyor, ama ülkemize gelince kurallara uymuyor. Kurallara uyulmadığı için de çok trafik kazası ve can kaybı oluyor.

Deprem nedeniyle insanların binaları yaparken malzemenin çalmaları ve işini düzgün yapmalarını sebebiyle ilgili ve yetkililerin denetim eksikliği de sık sık gündeme geldi, geliyor. Elbette ki doğrudur; denetim yapılsın ve kusuru, ihmali olanlar **bağımsız mahkemeler** tarafından mutlaka cezalandırılsın ki hatalar tekrar etmesin. Fakat insaf, vicdan ve güzel ahlak sahibi insan, denetimini de kendisi yapar ve başkalarının denetlemesine ihtiyaç duymaz.

* Üsküdar E. Milli Eğitim Md. ilyastekin3453@gmail.com

Esas olan bu şuuru ve anlayışı yerleştirebilmektir. İşte dinin de, ibadetlerin de hedefi budur. Bunun için de eğitim çok önemli.

a) Takva en kıymetli değer

Nitekim **Ramazan** ayında yapılan en önemli ibadet olan oruçtan bahseden âyeti kerimede **orucun hikmeti** şöyle anlatılır:

“Ey iman edenler, oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Umulur ki korkar ve korunursunuz.”³

Bu âyeti kerimenin sonu "**lealleküm tettekûn**" diye biter. Tam karşılığı şudur: "**Umulur ki korkarsınız.**" **Orucun hikmeti takva sahibi olmaktır.** Takva sahiplerine "**muttakî**" denir. Çünkü oruç, şehveti kırar, nefsin heveslerini yener, azgınlıktan, kötülükten men eder. Güzel ahlak demek olan takva kelimesi üzerinde durmak gerekir.

Takva sözlükte, **korunmak, sığınmak, çekinmek, tehlikeye karşı kendini korumak** gibi manalara gelir. Dini manada şu şekilde açıklanır: "**Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınmak, Allah (cc)'tan korkmak, azaba götürecek kötü işlerden ve günahlardan kendini korumak, O'ndan uzaklaştıracak şeylerden sakınmak, O'nun korumasına girmek, dinin bütün emir ve yasaklarını titiz bir şekilde uygulamak, ibadette ihlâşlı olmak, ahirette insana zarar verecek şeylerden kaçınmak, ibadetleri eksiksiz yerine getirmek ve Hz. Peygamber'e tam anlamıyla bağlanmak.**"⁵

Emirlere **farz**, yasaklara ise **haram** denir. Allah Teâlâ'nın kesin emir ve yasaklarına uymanın yanında, haram veya helal olduğu şüpheli olan şeylerden de sakınmak, peygamberimiz tarafından takvanın gereği olarak tavsiye edilir.⁶

Kur'anı Kerim:

“Ey insanlar, şüphesiz biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavim ve kabilelere ayırdık.

Muhakkak ki Allah nezdinde en değerli olanınız ondan en çok korkmanızdır.⁷ âyeti kerimesiyle bütün insanlar için en önemli ve kıymetli değer “**takva**” olduğunu bildirir. İtibarlı ve üstün olmak, falancanın nesebinden veya bir kavmin soyundan olmak değildir. Hadisi şerifte: **“Kim ki insanların en mükerremi olmak onu mesrur ederse takva sahibi olsun.”**⁸ buyrulur. Ancak Allah (cc) korkusu demek olan takvayı, psikolojik anlamda bir korku değil, derin bir saygı, her yerde ve her zaman davranışlarda O’nun hoşnutluğunu, bütün arzu ve isteklerin üzerinde tutmak ve **“korku”** yerine **“saygı”** olarak düşünmek daha uygundur. Çünkü takva sahibi, aynı zamanda güzel ahlak sahibi iyi bir mümindir. Güzel ahlakı, bazı âlimlerin ifadesiyle: **“Allah (cc)’ın emirlerine saygı, yarattıklarına şefkat-sevgi”** diye özetleyebiliriz. Bunun tersi de kötü ahlaktır.

b) Takva güzel ahlak ilişkisi

Kur’an-ı Kerim’de takva kavramının güzel ahlakla ilişkisi ve İslâm’da ideal ahlak tipi olan takva sahiplerinin başlıca nitelikleri şu şekilde sıralanır:

“Bollukta ve darlıkta infak (yardım) ederler, öfkelerine hâkim olurlar, insanları affeder/bağışlarlar, iyilik etmeleri sebebiyle Allah’ın sevgisini kazanırlar, çirkin bir iş yaptıklarında veya (günah işleyerek) kendilerine kötülük ettiklerinde, O’nu hatırlayıp hemen tövbe ve istiğfar ederler, kötülükte bile bile ısrar etmezler.”⁹

Başka bir âyeti kerimede şöyle buyrulur:

“Ey iman edenler, Allah’tan O’na yaraşır şekilde hakkıyla korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”¹⁰

Burada **“Allah’tan, O’na yaraşır şekilde hakkıyla korkmak”**, takva mertebelerinin en mükemmelidir¹¹ ve Müslüman’ın bütün varlığı ile Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya çalışmasıdır. Muttakilerin vasıfları Bakara sûresinin ilk âyeti kerimelerinde de anlatılmaktadır.¹²

Namaz için de durum aynıdır. Âyeti kerimede: **“Muhakkak namaz, her türlü hayâsızlıktan/edepsizlikten ve kötülükten alıkoyar.”**¹³ buyrulur.

c) “Yazıklar olsun” ifadesi

Hakkıyla kılınan namazın, insanları ruhî olgunluğa eriştireceği ve mutlaka kötülüklerden koruyacağı, bu ve benzeri âyeti kerime ve hadisi şeriflerle ısrarla bildirilir. İyiliğe sevk etmeyen, kötülüklerden alıkoymayan bir namaz, İslâm büyükleri tarafından sırtta taşınan bir vebal olarak değerlendirilir.¹⁴ Böyle namaz kılanlar hakkında **Mâûn** sûresinde ağır bir ifade vardır:

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar/özünden uzaklaşırlar, onlar gösteriş yaparlar ve hayra da mani olurlar.”¹⁵

Merhum **Hamdi Yazır** bu âyeti kerimenin tefsirinde şöyle der: **“Vay hallerine, yazıklar olsun o cehennem ‘veyl’ denilen ve kan, irin akan deresine düşecek olan namaz kılanlara, daha doğrusu namaz kılıyor, mümin görünenlere. Namazda yanılma: Namazın önemine gaflet edip onu gereği gibi ciddi bir vazife olarak yapmamaktır ki, kılınp kılınmadığına aldırmamak; vaktine, geçip geçmediğine dikkat etmemek, geri bırakmak, terk etmekten üzülmemek; kıldığı zaman da Allah için hâlis bir niyetle kılmayıp, dünyaya ait bir takım maksatlar, gayeler için münafıkça bir şekilde kılmak; açıkta el yanında kılsa gizlide kılmamak, kıldıklarını da Hakk’ın huzurunda hayatını ruhanî ve cismanî bütün değişimlerini temessül ettirecek bir kulluk ve tazim olarak değil de Türkçe bir deyimle söylendiği gibi: **“iki yatış, bir kıntış bakış”**tan ibaret bir gösteriş veya bir eğlenti halinde yapmak şekillerine şamil olur.”**¹⁷

d) Gerçek ve sahte ibadet

Namazın tadili erkânı, şekil ve şartları kadar, hatta daha da önemli olarak, bütün ibadetlerde imanla birlikte niyet, ihlâs, takva, huşû, kafa, kalp, zihin, akıl, beden bütünlüğü ve ihsan ki: **“Allah’ı görür gibi ibadet etmek, sen onu göremiyorsan da o seni görüyor”**¹⁶ duygusu ile ibadet, gerçek ibadettir.

Ramazân ayı, **Kadir** gecesi ve oruçla ilgili çok büyük müjdelere var. Hadisi şerifte. **“Kim Ramazân ayını (ve başka bir hadisi şerifte) Kadir gecesini faziletine inanarak ve sevabını yalnız Allah’tan bekleyerek ihya ederse (kul hakkı hariç) geçmiş günahları bağışlanır.”**¹⁸ buyrulur.

Ancak bunlar takva ve güzel ahlaki kazandırdığı zaman böyledir. Keşke bu mübarek ayda hep bunlardan bahsedebilsek. Aksi halde hadisi şerifte bildirildiği üzere sonuç şöyle olur:

"Nice oruç tutanlar vardır ki, aç kalmaktan başka bir kazançları yoktur; nice namaz kılanlar vardır ki, onlar için yorgunluktan başka bir şey yoktur."¹⁹

"Kim ki, yalan sözü, cahilliği ve cahillikle amel etmeyi (günah işlemeyi) bırakmazsa, iyi bilsin ki, Allah'ın onun yeme ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur."²⁰ Demek oluyor ki hakkı verilmeyen namaz ve oruç, hem zahmet ve aç durmaktan başka bir işe yaramaz ve hem de sahiplerini kötülüklerden koruyamaz.

Hacla ilgili âyeti kerimelerde de yine Allah (cc) korkusu dediğimiz takvaya tekrar tekrar vurgu yapılır.²¹ Ki o da güzel ahlakıdır.

Kabul olunan haccın sevabı hakkında peygamberimiz şöyle buyurur:

"Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, (kul hakkı hariç) annesinden doğduğu günkü gibi (günahlardan arınmış olarak haccdan) döner."²²

"Umre, diğer bir umre ile arasındaki (kul hakkı hariç) günahları siler. Makbul haccın karşılığı cennetten başka bir şey değildir."²³

Helal para ile ve hakkıyla hac yapan: **"Lebbeyk allahümme lebbeyk"** dediği zaman bir münadi ona: **"Lebbeyk ve sa'deyk"** ve **"senin azığın helal, haccın da kabuldür"** derken; haram para ile hac yapan da: **"lebbeyk "** duasını okurken, bir münadi ona: **"senin Lebbeyk'in de sa'deyk'in de kabul değildir ve haccın merduttur."** diye seslenir.²⁴

Genellikle iyiliklerin sevabı (en az) bir on olduğu halde, **zekât, sadaka** gibi Allah (cc) yolunda yapılan yardımların sevabının **bire yedi yüz, hatta kat kat** olduğu âyeti kerime²⁵ ile sabittir. Hem de üç sayfa kadar devam eden 14 âyeti kerimede, araya başka bir konu olmaksızın, infak ve sadaka üzerinde durulur.²⁶ Şüphesiz orucun mükâfatının da kat kat verileceği bildirilir.

Bu âyeti kerimelerde hayır yapmak teşvik edilir. Ancak hayır yaparken kalp kırılmaması, fakirin küçümsenmemesi, eziyet edilmemesi, yapılan iyiliğin başa kakılmaması ve gösterişten uzak

durulması emredilir. Aksi halde yapılan hayırdan fayda ve sevap yerine günah ve azap gelir.²⁷

e) Genel durum

Şüphesiz dinini hakkıyla yaşayan, ibadetlerin hakkını veren ve kötülükleri terk eden dürüst ve düzgün Müslümanlar vardır; asla onlara, takdir ve saygıdan başka, sözümüz olamaz. Ama 57 kadar İslâm ülkesi var; bütün İslâm dünyasının durumu belli, sonuç ortada! Şimdi bu âyeti kerime ve hadisi şerifler karşısında hangi namaz, hangi zekât, hangi oruç ve hangi hac diye sormak gerekiyor. Maalesef ibadetlerin hakkı verilmemesi için, takva ve güzel ahlak tesiri olamıyor ve Müslümanların bugünkü durumu ortaya çıkıyor.

Evin önünde duran, fakat sahibini arzu ettiği yere kadar götüremeyen araba gibi. Ya yakıtı yok, ya motoru arızalı veya tekeri patlak vs. Bu ise, hem kendilerine olan güveni yok ediyor ve hem de dine zarar veriyor. Oysa Müslümanların dini iyi temsil etme gibi bir görev ve sorumlulukları vardır. İlk inen 5 âyeti kerimesi **"OKU"** diye başlayan ve insanlara baştan sona **"Talim, Terbiye"** öğretim ve eğitimi öngören²⁸ Kur'an-ı Kerim ve hadisi şerifler ne diyor, Müslümanlar ne yapıyor? Lafla bu işler olmuyor! Asıl üzücü olan budur! Allah (cc) bizlere, bizi kötülüklerden koruyacak hakkıyla ibadet yapmayı ve ibret almayı nasip eylesin.

Güzel ahlak sahibi insanlarda bulunması gereken başlıca özellikler şunlardır: **Dürüstlük, güvenilir olmak, adaletli olmak, yardımseverlik, cömertlik, alçak gönüllülük, emanete sahip çıkmak, kul hakkı ve haram yememek, kimseyi aldatmamak.** Bunların zıddı da kötü ahlaka girer.

Kötü, yalan, boş ve faydasız söz söylememek, gıybet etmemek, zulüm ve haksızlık yapmamak, mazlumun yanında olmak ve hakkını korumak, sözünde durmak, insanları kandırmamak, aldatmamak, aldanmamak, kimseye zarar vermemek, emanete ihanet etmemek, başkalarının ayıplarından önce kendi ayıplarıyla meşgul olmak, komşu haklarına riayet, insan haklarına saygı... Hepsi güzel ahlakın tezahürleridir.

Güzel ahlak sahibi olmadan gerçek Müslüman olunamaz. Merhametsiz, ahlaksız, hoşgörüsüz, zalim, gaddar insanlar gerçek manada Müslüman olamazlar.

f) **Güzel ahlak, dürüst ve güvenilir olmak**

Çünkü âyeti kerime ve hadisi şerifler gösteriyor ki: **"İslâm güzel ahlaktır."**²⁹; sevgili peygamberimiz: **"Ben, ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."**³⁰ buyurur. Demek ki O'nun Peygamber olarak gönderilmesinin sebebi, güzel ahlaktır. 23 yılı Peygamber olarak geçen 63 yıllık örnek hayatı, tamamen güzel ahlaktan ibarettir. Yaşadığı süre içinde hep dürüstlüğü ve güvenilirliği ile herkese örnek olmuştur. Daha Peygamber olmadan küçük yaştan itibaren, herkes O'na güvenilir manasında **"el-Emin"** der ve ihtilafa düşüp kavga edecekleri zamanlarda O'nu hakem tayin ederlerdi. Peygamberimiz bizim için en güzel örnektir.

Onun için de yüce Rabbimiz onun hakkında: **"Elbette sen yüce bir ahlâkın sahibisin."**³¹; bizim için de: **"Ant olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Resûlullah'da güzel bir örnek vardır."**³² buyurur.

Sevgili peygamberimiz: **"Bana İslâm'ı öyle bir anlat ki, bir daha senden başkasına sormaya ihtiyaç duymayayım."** diye soran sahabiye:

"Allah'a inandım de, sonra dosdoğru ol!" buyurmuştur.³³ Burada **"az sözle engin manalar ifade etme"** sanatı vardır ki, buna **"cevâmiü'l-kelemler"** denir. **İman ve dosdoğru olmak.** Yani İslâm'ın esası iman, özü dürüstlüktür. Yalan ise bütün kötülüklerin anası sayılır.

"Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın."³⁴

Abdullah bin Abbas (r.a.) demiştir ki. **"Bütün Kur'an içinde Resulullah'a bu âyetten (emrolunduğun gibi dosdoğru ol âyetinden) daha ağır ve daha çetin bir âyet nazil olmamıştır."** Zira takva ve güzel ahlakın bütün özelliklerinin temeli istikamet/dosdoğru olmaktır. Bunun içindir ki, Peygamber Efendimiz (sa) bu âyeti kerimenin geçtiği süre için: **"Hûd Sûresi beni ihtiyarlattı."**³⁵ ve başka bir rivayette **"Hûd Sûresi ve kardeşleri beni ihtiyarlattı."** buyurmuştur.³⁶ Çünkü âyeti kerime **Şûrâ** sûresinde³⁷ de geçer.

Bu âyeti kerimede Resulullah'a **"beni ihtiyarlattı"** dedirtecek kadar zor gelen nokta, **"istikamet"** emrinin asıl kendisiyle ilgili olan kısmından ziyade, ümmetiyle ilgili olan kısmı olsa gerektir.

Zira buyuruluyor ki: **"Seninle beraber tövbe edenler de."** Şirkten tövbe edip de imanda seninle beraber Müslüman olan herkes de senin gibi dosdoğru olsun. Yani azmasınlar, Allah (c.c.)'ın tayin ettiği sınırı aşip onun dışına çıkmassınlar, doğruluktan ayrılıp da ifrât veya tefripte sapmasın ve aşırı gitmesinler. Çünkü muhakkak O, bütün yaptığımızı, yapacağımızı görür, gözünden hiçbir şey kaçmaz ve ona göre ceza veya mükâfat olarak karşılığını verir.³⁸

Münafığın üç alametinden bahsederken de şöyle buyurmuştur:

"Münafığın alameti üçtür. Konuştuğu zaman yalan söyler. Vaat ettiği zaman, onu yerine getirmez. Kendisine bir emanet verildiğinde emanete ihanet eder."³⁹

Başka bir hadisi şerif:

"Size doğru olmanızı tavsiye ederim. Çünkü doğruluk, iyi olmaya, iyilik de cennete götürür. İnsan doğrulukta sebat ederek sonunda Allah katında 'sıddîk' (çok doğru) diye yazılır. Sizi yalan söylemekten de men ederim. Çünkü yalan kötülük/suç işlemeye, kötülük de cehenneme götürür. İnsan yalan söyleye söyleye sonunda Allah katında 'kezzâb' (çok yalancı) diye yazılır."⁴⁰

Bu konuda çok sayıda hadisi şerif var. Bir kaç tanesi şöyle:

"Müminlerin iman bakımından en mükemmel ahlâkı en güzel olanıdır. Hayırlınız, ehline-kadınlarına hayırlı olanlardır."⁴¹

"Su, buzu erittiği gibi güzel ahlak da hata ve günahları eritir (yok eder). Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlak da amelî (sevabı) bozar."⁴²

"Allah katında kötü ahlaktan daha büyük günah yoktur. Çünkü kötü ahlak sahibi, bir günahattan çıkmadan diğerine dalar."⁴³

"Kıyamet günü (ameller tartılırken) müminin mizanında güzel ahlaktan daha ağır (gelecek) hiç bir şey yoktur."⁴⁴

"Mümin, güzel ahlakı sayesinde oruç tutan ve ibadet edenin derecesine erişir."⁴⁵

SONUÇ: Görülüyor ki dinin ve ibadetlerin hedefi takva ve güzel ahlaktır. Bütün ibadetler, sahiplerini kötülüklerden/günahlardan korur. Koruyamıyorsa âyeti kerime ve hadisi şerifler (hâşâ) yalan ve yanlış söylemeyeceğine göre, ibadetlerin hakkı verilmiyor ve onun için de kabul edilmiyor demektir. İbadetleri kabul edecek olan yalnız Allah Teâlâ'dır. Kabul edilip edilmediği hakkında sonuçları işaret sayılabilir. İslâm dini güzel ahlaktan ibarettir.

Müslüman dikkatli ve uyanık olmalıdır; kendisine tuzak kuran, hile yapan ve oyuna getirmek isteyenlerin oyununa gelmemelidir. Aslında gerçek ibadetler takva ile birlikte bu şuur ve bilinci de verir. Bu konuda da âyeti kerimeler vardır.⁴⁶ Dinimizde aldatmak, kandırmak, kimseye zarar vermek olmadığı gibi aldatılmak, kandırılmak, zarara uğramak da yoktur.

Nitekim sevgili Peygamberimiz ne kadar güzel ikazda bulunmuş:

"Müslüman, Müslümanın kardeşidir; ona haksızlık yapmaz, haksızlık yapılmasına se-yirci kalmaz."⁴⁷

"(Akıllı-olgun) Mümin bir (aynı) delikten iki defa sokulmaz/ısırılmaz."⁴⁸

Az kelime ile engin manalar ifade eden bu hadisi şerif, Müslümanlar için çok önemli bir uyarıdır. Dikkatsizlik ve tedbirsizlik sebebiyle bir defa kandırılrsa bile, ikinci defa aynı tuzağa düşmez. Feraset/firaset ve basiret sahibi olmalıdır veya bu sıfatlara sahip insanlardan yararlanmalıdır. Aklını kullanmalı ve doğruları bulmaya çalışmalıdır. Dikkatli olmazsa her önüne gelen kandırır, zararını da başta kendisi çeker. Rahmetli annemden şu cümleyi çok duyardım: **"Akıllar nazar almaz."** Hele günümüzde ve hele de dini konularda! Çünkü herkes kendi aklını beğenir. Öyle olursa, böyle olur!..

Ramazan ayımız ve **"bin aydan daha hayırlı olduğu"**⁴⁹ Kur'an-ı Kerimde bildirilen **Kadir** gecemiz mübarek olsun. Yüce Rabbimiz bu mübarek ayı ve geceyi ihya etmeyi nasip eylesin ve ülkemizi, vatanımızı, milletimizi her türlü felaketlerden korusun.

1-Bakara sûresi /2, âyet: 185.

2-Bkz. Tekin İlyas, Türkay Dergi, Nisan 2022, sayı: 56, s: 34- 38.

3-Bakara sûresi /2, âyet: 183.

4-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s:626-627; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 189-290; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, 52.

5-İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c: 4, s: 236; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4479-4481.

6-Buhârî, İman, 39, Büyû, 2; Müslim, Müsakat, 107; Ebû Dâvûd, Büyû 3; Tirmizî, Büyû, 1; Nesaî, Büyû, 2; Yazır, Hamdi Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4480; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 80.

7-Hucûrât sûresi /49, âyet: 13.

8-Yazır, Hamdi Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4481.

9-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 133-135; Bkz. Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 98; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 93-96; Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV, Komisyon, Ankara 2012, s: 66.

10-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 102.

11-Yazır, Hamdi Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 2, s: 1152-1153; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 30-36, c: 2, s: 71-72; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 94.

12-Bakara sûresi /2, âyet: 2-5; bkz. Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 166-205; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 30-44.

13-Ankebût sûresi /29, âyet: 45.

14-Bkz. Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 5, s: 3780-3781; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 2, s: 112; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 10, s: 522-523; Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV, Komisyon, Ankara 2012, s: 66.

15-Mâûn sûresi /107, âyet: 4-7.

16-Meşhur **Cibril** hadisi. Müslim, İman, 1, 5, 57; Bkz. Buhârî, İman, 37, Tefsîrû sûre 31, 2, İman, 37; Tirmizî, İman, 4; Ebû Dâvûd, sünnet, 16; Nesaî, Mevâkî, 6; İbni Mâce, Mukaddime, 9.

17-Yazır, Hamdi Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 9, s: 6168-6169.

18-Buhârî, İman, 37; Müslim, Müsafirin, 173, 174; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Ramazan, 1; Tirmizî, Savm,

1; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 3, Savm, 39, 40, İman, 31, 32; İbni Mâce, İkamet, 173, Sıyâm, 3, 39, 40; Buhârî, İman, 25, 27, 28, 35, Savm, 6, Teravîh, 1, Leyletü'l-Kadr, 1; Müslim, Müsafirin, 173- 176; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Ramazam, 1; Tirmizî, Savm, 1; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 3, Savm, 39, 40; İbni Mâce, İkamet, 173, Sıyâm, 2, 39; Bkz. el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 2, s: 213-214, 228, 229.

19-İbni Mâce, Sıyâm, 21; Ahmed bin Hanbel, 2/373; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 2, s: 211.

20-İbni Mâce, Sıyâm, 21.

21-Bakara sûresi /2, âyet: 196-197.

22-Buhârî, Hac, 4; Müslim, Hac, 438; Nesaî, Menâsikü'l-hac, 4; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 2, s: 286.

23-Buhârî, Umre, 1; Müslim, Hac, 437; Nesaî, Menâsik,3-5; İbn-i Mâce, Menâsik, 3; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 2, s: 286.

24-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, 5/251; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 2, s: 303-304.

25-Bakara sûresi /2, âyet: 261.

26-Bkz. Bakara sûresi /2, âyet: 261-274; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 74; Kur'an Yolu Tefsiri, Komisyon, Ankara 2007, c: 1, s: 418-421.

27-Bkz. Bakara sûresi /2, âyet: 264; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 2, s: 901-904; Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV, Komisyon, Ankara 2012, s: 43.

28-Alak sûresi /96, âyet: 1-5.

29-Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 1; Kenzü'l-Ummâl, 3/17. Hadis No: 5225.

30-Muvatta', Hünül-Hulk, 8; Ahmed bin Hanbel, Müsned, 2/381.

31-Kalem sûresi/68, âyet: 4.

32-Ahzâb sûresi/33, âyet: 21.

33-Müslim, İman, 62. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd, 61; İbni Mâce, Fiten, 12; Riyâzu's-sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 366.

34-Hûd sûresi /11, âyet: 112.

35-Bkz. Tirmizî, Tefsîrû sûre (56), 6; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 4, s: 2830; Riyâzu's-sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 364.

36-Kur'an Yolu Tefsiri, Komisyon, Ankara 2007, c: 3, s: 143, 204-205.

37-Şûrâ sûresi / 42, âyet: 15.

38-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 4, s: 2830-2831; Tekin, İlyas, Adalet, İstanbul 2023, s: 26.

39-Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107; el-Münzirî, et-Terğîb ve-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 372.

40-Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 102-105; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 370.

41-Tirmizî, Rada', 11. Ayrıca bkz: Ebû Dâvûd, Sünne, 14; İbni Mâce, nikâh, 50; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 182-183, 190.

42-Suyûtî, Câmius-sağîr, Mısır tarihsiz, c: 2, s: 12; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 190, Taberânî fil-kebir ve'l-evsat ve Beyhekî'den.

43-Suyûtî, Câmius-sağîr, Mısır tarihsiz, c: 2, s: 150; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 192.

44-Tirmizî, Birr, 61, 62; Ahmed bin Hanbel, Müsned, 6/442, 446, 448, 451, 452; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, s: 182.

45-Ebû Dâvûd, Edeb, 7. Ayrıca bkz: Tirmizî, Birr, 62; el-Münzirî, et-Terğîb vet-Terhîb, Kahire 1937, c: 4, 182-183.

46-Bakara sûresi /2, âyet: 282; Enfâl sûresi /8, âyet: 29.

47-Müslim, Birr, 32.

48-Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63, Edeb, 29; İbni Mâce, Fiten, 13; Ahmed bin Hanbel, Müsned, 2/115; Dârimî, Rikak, 65. Bkz. Wensinck, el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzî'l-hadisî'n-nebevî, Leiden 1936, c: 1, s: 322.

49-Kadir sûresi /97, âyet: 3.